

Saamelaisten maat ja politiikat valtionrakennuksen ristipaineissa

LEHTOLA VELI-PEKKA (2025) *Kenen maa, kenen ääni? Saamelaisten ja suomalaisten suhteet esihistoriasta nykypäivään*. 536 s. Gaudeamus, Helsinki.

Tuottelias emeritusprofessori Veli-Pekka Lehtolan tuorein teos *Kenen maa, kenen ääni? Saamelaisten ja suomalaisten suhteet esihistoriasta nykypäivään* on laaja ja taidokas esitys saamelaisten poliittisesta historiasta ja moninaisista suhteista sekä suomalaisiin että valtioon. Kirjan avausaukeamaa kuvittaa saamelaisalueen kartta, josta valtionrajat on pyyhitty pois. Se tuntuu lukuohjeelta tälle syyskuussa 2025 ilmestyneelle kirjalle, joka sai Historian Ystävien Liiton palkinnon vuoden historiatoeksena. Palkintoperustelut on helppo allekirjoittaa: teos on yhteiskunnallisesti merkittävä, lukijaystävällinen ja selkeä, ja tekijän asiantuntemus kattavaa. Valtionrajaton kartta kutsuu näkemään alueen valtioiden perifeerisen rajamaan sijaan tapahtumien keskuksena. Rajoja tuntemattomien kriisien ja kansallisvaltioiden poliittisen vallankäytön voimistumisen aikana tämä kutsu on ajankohtainen.

Teoksen painopiste on saamelaisten poliittisten suhteiden perkaamisessa 1900-luvun alkupuolelta nykypäivään. Lehtola käsittelee rivakasti myös esihistoriaa ja nykyisen Skandinavian ja Suomen alueiden asuttamista sekä kantasaamen ja -suomen eriytymistä omiksi kielikseen. Linssikseen Lehtola on perustellusti valinnut kolonialismin tulkintakehikon, jonka avulla huomio kohdentuu siihen, ”miten valtaväestön rakenteet ovat ohittaneet ja korvanneet saamelaisten omat järjestelmät niin yhteiskuntamuotojen, maankäytön kuin kielen ja kulttuurinkin alalla” (s. 23). Samalla Lehtola korostaa toimijoiden monimuotoisuuden tunnistamista ja sitä, että historia ei typisty pelkkään saamelaisten uhuriuteen ja suomalaisten valtiokoneiston avulla toteuttamaan sortoon.

Kirja on toteutettu osana joulukuussa 2025 päättyneen Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työtä. Lehtola noudattaa totuudellisuuden ja sovinollisuuden ihanteita kuvaamalla kattavasti eri näkökulmia tapahtumiin. Eri tulkintojen ja niiden taustojen esiintuonti on keskeistä Lehtolan kirjoitusotteessa: esimerkiksi saamelaisten raudanvalmistustaidon aiempi kiistäminen on kiinnostava sivujuonne esihistorian kerronnasta. Se kuvaa saamelaisiin kohdistuvien, usein alentuvien oletusten ja heidän historiastaan tehtyjen tulkintojen yhteen

kietoutumista. Kolonialistisen ajattelun ja tasapäisyytenä ymmärretyin tasa-arvon nimissä toteutetun saamelaisen sorron ja sivuuttamisen seurauksia ei kaunistella, mutta Lehtola kirjoittaa syyttämättä.

Johdannon lisäksi kirja jakautuu neljään kronologisesti etenevään lukuun, joissa Lehtola nojaa monipuoliseen lähdemateriaaliin ja vankkaan aihealueen ymmärrykseen. Toinen luku kattaa ajanjakson Suomen itsenäistymisestä vuonna 1917 vuoteen 1952, jolloin pyrkimykset saamelaisalueen ”kehittämiseen” osoittivat

tuhovoimaansa ja ristiriitaisuuttaan. Nationalistiset Suur-Suomi-haaveet ja Petsamon liittäminen Suomeen vuonna 1920 vahvistivat ulkopuolisten kiinnostusta hiipuvana kansana nähtyihin saamelaisiin ja heidän maihinsa. Resurssihimon ja edistysuskon ajama Petsamon kolonisointi hajotti Petsamon kolttasaamelaisten totuttua elämää. Lisäksi tiieverkoston kehittäminen suomalaisten tarpeisiin kytki koko saamelaisaluetta vahvemmin etelään, mitä Lehtola kuvaa tien historiaksi tai tien kulttuurihistoriaksi. Tiet toivat mukanaan lähinnä suomenkielisiä työläisiä ja ongelmalliseksi nähtyä liikaväestöä. Vastahdotuksena tiieverkoston laajentamisen ja sen lieveilmiöiden aiheuttamille huolille Utsjoen pääosin saamelainen kunnanvaltuusto ehdotti ”lappalaisen suojelu-

alueen” perustamista vuonna 1925, mutta ehdotus jäi vaille julkista huomiota. Suomalaiset saamenystävät perustivat 1930-luvun alussa Lapin sivistysliiton, joka ehdotti vastaavaa Petsamon Suonikylän alueelle. Jälkimmäistä ehdotusta paikalliset kuitenkin vastustivat, sillä se nähtiin pyrkimyksenä kolttakulttuurin museointiin.

Kuvaamalla eri aikoina tehtyjä saamelaispoliittisia ehdotuksia Lehtola osoittaa näkökulmien moninaisuuden. Saamelaiset ovat historian saatossa puolustaneet oikeutta omaan kulttuuriinsa jatkuvasti, ja heille suotuisia vaihtoehtoja on toistuvasti ollut esillä. Lehtola näyttää virheelliseksi opportunistimin leimaaman kuvitelman historian vääjäämättömyydestä ja saamelaisista ”kuolevana kansana”. Tällä kuvitelmalla Suomen valtio on oikeuttanut niin tekemättömyyttä kuin suoraa kolonialistista sortoa. Keskiöön nousevat valtionhallinnon eri tasoilla tehdyt valinnat ja tekemättä jätetyt toimenpiteet, joiden seuraukset saamelaisille ovat olleet usein raskaita. Saamelaispolitiikassa olennainen on kirjan otsikon kysymys siitä, kenen ääni kuuluu poliittisia päätöksiä tehdessä. Etenkin sen varhaisessa vaiheessa suomalaiset saamenystävät yhtäältä loivat läheisiä suhteita saa-

melaisiin ja tukivat heidän pyrkimyksiään, toisaalta edustivat saamelaisia ja veivät heiltä itseltään tilaa valtiollisessa politiikassa. Lehtolan vahvuutena on toimijuuksien kuvaaminen ja tunnistaminen. Henkilöistä kerrotaan elävästi, mikä herättää uteliaisuuden: miten ja keiden näkökulmista joku toinen olisi kertonut samasta ajasta? Etenkin virkamiehet, kuten kirkon edustajat ja opettajat, sekä poliitikot pääsevät Lehtolan kirjassa ääneen. Teoksessa toimijoina ovat pääasiassa miehet.

Lehtola tarkastelee myös Suomeen levinnyttä ja saamelaisiin kohdistunutta rotututkimusta. Näkökulmansa mukaisesti hän kuvaa suhteellisen lyhyesti muodissa olutta mutta paljon tuhoa aikaan saanutta toimintaa tieteellisen kolonialismin käsitteellä. Hieman yleisempää on viitata rotututkimukseen tieteellisenä rasismina. Rasismien näkökulman sisällyttäminen olisi voinut entisestään syventää valtasuhteiden kokonaiskuvaa – tosin sen sisällyttäminen muutenkin kattavaan teokseen olisi voinut myös levittää jo valmiiksi laajaa pakkaa. Lehtola ei myöskään välttä rasismien osoittamista suhteessa saamelaisiin. Muun muassa suomalaisten tieteentekijöiden ja kirjailijoiden etenkin 1920- ja 1930-luvuilla kolttiin kohdistaman rasismien käsittelyn lisäksi saamelaisiin suunnattu rasismi mainitaan viime aikojen poliittista tilannetta kuvatessa.

Lisäksi toisen maailmansodan vaikutuksia saamelaisiin ja saamelaisalueeseen käsitellään kattavasti. Muun muassa porotaloutta kuritettiin ankarasti, kuten sota-aikaan myös aiemmissa töissään perehtynyt Lehtola kuvaa. Huolimatta saamelaisten uhrauksista sota-aikana heidän näkökulmansa jäivät paitsioon jälleenrakennuksessa. Kirjan kolmannessa luvussa painopiste on sotien jälkeisessä modernisoitumisessa, asuntolakoulukokeuksissa ja saamelaispolitiikan kehityksessä Suomessa. Etenkin valtiollisen ja valtiota kohti suuntautuvan saamelaispolitiikan kehitystä Lehtola kuvaa hengästyttävällä yksityiskohtaisuudella valtavan asiakirja-aineiston pohjalta. Historialliset tapahtumat taustoittavat saamelaisliikkeen syntyä, sen sukupolvien välisiä kiistakysymyksiä ja lopulta sitä, miten ”(v)isioksi nousi Sápmi, kaikki saamelaiset yhdistävä maa, ymmärrettynä niin maantieteellisesti kuin henkisestikin” (s. 369). 1970-luvun saamelaisvaikuttajat painottivat yhteiskunnallisia ja maankäyttöön liittyviä oikeuksia aiemmin korostu-

neen kielikysymyksen lisäksi ja verkostoituivat globaalisti nousevassa alkuperäiskansaliikkeessä.

Lehtola käsittelee valtavan pitkää ajanjaksoa ja aiheiden isoa kirjoa kuin vyyhteä, jossa yhdistyvät niin tutkimus- ja kaunokirjallisuus, asiakirjalähteet kuin muistitietokin. Hän pitää kokonaisuuden hämmästyttävän eheänä aiheiden ja lähteiden suuresta skaalasta huolimatta. Loppuluvussa Lehtola punoo kertomansa yhteen kolonialismin näkökulmasta. Edelleen kolonialismi ymmärretään usein Suomen ulkopuolella toimineen sarron mekanismina ja turhan radikaalina tulkintakehikkona kansallisen historian tarkasteluun. Siksi Lehtolan rauhallinen ote tuntuu tuoreelta, kun hän kuvaa saamelaisen ja suomalaisten välisten suhteiden kolonialistisia dynamiikkoja, jotka ovat 2010-luvulta alkaen jälleen voimistuneet. Lehtola osoittaa historioitsijan näkemyksellisyytensä pienin elein ja laajasta historian tuntemuksesta kumpuaa myös nykypäivän tilanteesta vakuuttava tulkinta.

Totuus- ja sovintokomissiotyön yhteydessä on tuotu tarpeellisesti esiin perusasioita, kuten se, että Suomen valtio on perustettu kahden kansan, eli suomalaisten ja saamelaisten maille. Lehtola näyttää, miltä Suomen valtion rakentaminen saamelaisten maille on muun muassa näyttänyt ja millaisia toimenpiteitä siihen on kuulunut. Kirja piirtää esiin, kuinka suomalaisten toimitaan haltuunotoksi näyttäytyvät useaan otteeseen vähintäänkin keplotteluna. Saamelaisten ja suomalaisten suhteissa kyse on keskeisesti paikan merkityksistä ja niiden luomisesta, suojelemisesta, poliittisesta artikuloinnista sekä rikkomisesta. Kirja kuvaa saamelaispoliittisten toimijoiden ehdotuksia ja vastarintaa suhteessa niin paikkoihin ja elinkeinokysymyksiin kuin myös kieli- ja kulttuuripolitiikkaan. Samalla se tarjoaa runsaasti tarttumapintaa suomalaisen kansallisvaltion kriittiselle tarkastelulle. Toisaalta se esittää valtion vallankäytön ei vain pakkovaltana, vaan myös uutta luovana. Teosta voi suositella myös niille, joita epäilyttää kolonialismin tulkintakehyksen hyödyllisyys Suomen ja saamelaisten kontekstissa.

EMMA KASKINEN
Maantieteen tutkimusyksikkö,
Oulun yliopisto